

Краток документ за политики **ОД МАРШ ЗА РАБОТНИЧКИ ПРАВА ДО ДИГИТАЛНА ЕКОНОМИЈА**

Состојба, заклучоци и
предлог мерки и активности

14 март 2022, Скопје



USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

B | T | D

The Balkan Trust
for Democracy

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Policy brief

„ОД МАРШ ЗА РАБОТНИЧКИ ПРАВА ДО ДИГИТАЛИЗАЦИЈА“

Состојба, заклучоци и предлог
мерки и активности

Центар за управување со промени (ЦУП)
Скопје, 14 март, 2022 година

СОДРЖИНА

РЕЗИМЕ 03

ПРЕДИЗВИЦИ 04

СОСТОЈБАТА ПОСЛЕ
КОВИД-19 ВО РСМ 05

ПРЕПОРАКИ ЗА МЕРКИ
И АКТИВНОСТИ НА
ЈАВНИТЕ ПОЛИТИКИ 05

ЗАКЛУЧОЦИ 11

РЕЗИМЕ

Жените во Република Северна Македонија како и ширум светот беа несразмерно економски погодени од пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19, а придобивките на полето на родовата еднаквост постигнати во последните неколку децении беа значително разнишани. Бизнисите предводени од жени беа посилно погодени од пандемијата, некаде резултираа и со затворање на истите. Ограничениот контакт со клиентите и купувачите беше истакнат како еден од најголемите проблеми за функционирање на бизнисите за време на пандемијата¹. Заради воведувањето на протоколите за работа и мерките со затворања и карантини за време на пандемијата, компаниите практикуваа работа од далечина односно од дома, а со тоа користењето и употребата на онлајн алатките се покажа како приоритет.

Овозможувањето на подобар пристап до новите дигитални технологии и нивна примена во функција на зајакнување на бизнисите предводени од жени, ветуваат одлична појдовна точка за опоравување после КОВИД-19 кризата. Дигитализацијата нуди различни можности за зајакнување на женското претприемништво, негов раст, развој и иновативност. Зголемениот фокус кон употребата на дигитални решенија се заснова на препознавањето дека дигитализацијата овозможува отстранување на ограничувањата за развој на женското претприемништво. Со оглед на специфичните пречки со кои жените претприемачки се соочуваат, дигитализацијата овозможува поефикасно работење преку обезбедување на континуирана комуникација со клиентите и соработниците, им го олеснува пристапот до финансии и кредити, им става на располагање алатки, обуки, стекнување на вештини, информации и секако пристап до нови пазари. Воведувањето на дигиталните технологии бара големи инвестиции, но и посветено време за обука и едукација за нивно имплементирање во секојдневните деловни активности и процеси. Ова може да ги продлабочи бариерите со кои се соочуваат жените претприемачки, но во исто време обезбедува и иновативни начини за нивно надминување. Степенот до кој носителите на политики треба да ја поттикнат и поддржат дигитализацијата на женските бизниси почнува со идентификација и дискусија за предизвиците со кои се соочуваат жените претприемачки при имплементирањето на дигитализацијата во секојдневните бизнис-активности и операции.

Поради сето ова, потребно е итно преземање на мерки и активности за поттикнување на женското претприемништво, создавање на поволна деловна клима за промовирање на родовата еднаквост преку економско зајакнување и дигитална трансформација на бизнисите предводени од жените. Во оваа насока, треба активно да се поддржуваат и охрабруваат сите програми од јавниот и приватниот сектор кои го забрзуваат имплементирањето на процесот на дигитализација, примена на современа технологија, обука за иновации и дигитални вештини за жените претприемачки и ја зголемуваат финансиската помош за бизнисите предводени од жените.

¹ Во текот на месец февруари 2022 година, Центарот за управување со промени во соработка со Здружението на бизнис жени во РСМ, спроведе анкета за влијанието на Ковид-19 врз женското претприемништво на која учествуваа фирми во сопственост на жени.

ПРЕДИЗВИЦИ

Ковид-19 пандемијата предизвика низа социоекономски нарушувања што не се забележани со генерации. Како во целиот свет, така и во РСМ пандемијата ги зголеми веќе постоечките нееднаквости, ја зголеми социоекономската ранливост, притоа зголемувајќи ја особено родовата нееднаквост на жените.²

Со остриот пад на економската активност, жените беа изложени на губење на работните места и средствата за живот, на затварање на бизнисите во сопственост на жени, особено оние кои беа дел од неформални микро и мали бизниси. Овие бизниси се главната егзистенција на голем дел од населението и значително придонесуваат за економијата.

Причините за ова во голема мера може да се припишат на: (1) владините мерки за ограничување на движењето и карантините; (2) погодените дејности и сектори на економијата; (3) грижата во домот, децата и старите лица; (4) пристапот до социјална заштита; (5) пристапот до финансии; и (6) недостатокот на примена на дигиталните вештини и напредните технологии.

Во Република Северна Македонија, од 75.914 активни деловни субјекти, дури 99,7% влегуваат во групата на микро, мали и средни претпријатија. Притоа, микропретпријатијата сочинуваат 90% од вкупната бизнис-популација во земјата. Малите и средните претпријатија (МСП), вклучувајќи ги тука и микропретпријатијата, во креирањето на вкупната вработеност на македонската економија учествуваат со 75%, а додека во создавањето на вкупната додадена вредност учествуваат со 65%, што е значително над просекот на ЕУ – 27 и тоа говори за фактот дека МСП се столбот на нашата економија.³

Околу 40% од микропретпријатијата се или во сопственост на жени, или жените имаат клучна улога во управувањето со нив. Потенцијалот што го поседуваат жените претприемачки притоа е клучен елемент за економско закрепнување после пандемијата предизвикана од Ковид-19.

Конференцијата **„Од марш за работнички права до дигитализација“** во организација на Центарот за управување со промени, а под покровителство на г-ѓа Елизабета Ѓорѓиевска, сопруга на претседателот Пендаровски се одржа во март, месецот на борба за женските права. Целта на конференцијата беше, во ова време на рапиден развој на дигиталната економија и дигиталните технологии, да се упати повик за воспоставување на активни политики за родова еднаквост и креирање на поволна деловна клима која ќе отвори нови можности за економски развој и зајакнување на позицијата на жената во општеството.

Придобивките од дигитализацијата за сите бизниси, а особено за женските бизниси се големи, но потребно е креирање на владини политики кои ќе овозможат системски пристап во процесот на нивна дигитална трансформација. Процесот на дигитална трансформација ќе предизвика промена во организацијата на компаниите преку полесна анализа, планирање и координација на деловните активности, ќе овозможи забрзана продуктивност и подобрена ефикасност во работењето, ќе ги направи производите и услугите полесно достапни на

² На глобално ниво, загубата на богатството во човечки капитал поради родовата нееднаквост се проценува на 160,2 трилиони американски долари, што претставува вредност за двапати поголема од вредноста на БДП во светот. „Unrealized Potential: The high cost of gender inequality in earnings“, Quentin Wodon and Benedicte De La Briere, May 2018.

³ Акад. Таки Фити (криза Ковид-19), Економски совет.

поголем број меѓународни пазари. Преку ова ќе се поттикне дигитализацијата на бизнисите и кај маргинализираните групи, и кај бизнисите во сопственост на жени. За сето ова е потребна визија, стратегија и координација помеѓу секторите.

СОСТОЈБАТА ПОСЛЕ КОВИД-19 ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Според податоците со кои располага Националната платформа за женско претприемништво во Македонија, од околу 30% од фирмите каде што основачи или управители се жени, само 25% од нив се вистински сопственички.⁴

Станува збор за фирми кои спаѓаат претежно во микро сегментот, кои претставуваат и форми на самовработување на коишто им недостасува едукација, вештини и финансии. Во исто време, како за новооснованите компании, така и за компаниите кои егзистираат на пазарот по повеќе години, потребни се мерки за да остварат побрз раст и развој преку едукација, развој на претприемачки вештини и пристап до финансии.

Состојбата на ИКТ факултетите, како предуслов за развој на технологиите и дигитализацијата, а земајќи ги предвид родовите статистики, покажува дека сè уште бројот на уписи на машки студенти е за двапати повисок од бројот на женски студенти. Но, сепак, во предност сме пред развиените земји каде што учеството на студентките во вкупниот број на запишани студенти изнесува помалку од 20%, додека во РСМ е 30%. Заради зголемената побарувачка за инженерски кадар од областа на ИКТ, последните години постои тренд за неформална доедукација којашто има висок бенефит како за фирмите, така и за кандидатите. Ова решение испорачува едукативни форми кои ги задоволуваат барањата на фирмите и воедно претставува врска помеѓу потребниот кадар и ИКТ фирмите.

Во Македонија функционираат околу 1900 фирми од ИКТ секторот кои 88% работат за странство и кои минатата 2021 година направиле промет од една милијарда евра. ИКТ секторот расте од 10 % годишно, а пандемијата го забрза овој раст за неколку години, но затоа потребни се нови законски решенија кои ќе ги покријат новите форми на работа што произлегоа од развојот на овој сектор, но и пандемијата.⁵

Република Северна Македонија има успешни жени претприемачки, кои со своите професионални успеси сведочат дека нема област во која жените не можат да бидат на раководни позиции, да создаваат вредност за своите компании. Проблемот е што на жените

⁴ Валентина Дисоска, претседател на Националната платформа за женско претприемништво. Конференција „Од марш за работнички права до дигитализација“. Скопје, март, 2022 година.

⁵ Анита Пешева, претседател на Комората за ИКТ. Конференција „Од марш за работнички права до дигитализација“. Скопје, март, 2022 година.

претприемачки сè уште се гледа како на исклучок од правилото. Причините вклучуваат општествени стереотипи што ги делат професиите на машки и женски, но и системски недостатоци, како недоволен број градинки за децата, служби за грижа на стари и болни лица. Постои голема нерамноправност меѓу мажите и жените, а нееднаквоста е поголема во секторите со иновативни, дигитални и технички знаења и вештини, врз кои се темели дигиталната економија. Ваквата нееднаквост го успорува економскиот раст и развој на државата.

Недостатокот на женски модели во дигиталното претприемништво има негативно влијание врз одлуката на жените да започнат бизнис или да усвојат дигитални технологии. Оваа недоволна застапеност во дигиталните области, генерално, води до тоа што помалку жени се стремат кон дигитално претприемништво и ја намалува видливоста на оние кои се активни.

Социјалните ставови често обесхрабруваат, а тоа важи и за дигиталното претприемништво. Потребно е усвојување и примена на техники за развој на личноста и работа на себе.

ПРЕПОРАКИ ЗА МЕРКИ И АКТИВНОСТИ НА ЈАВНИТЕ ПОЛИТИКИ

Главниот предизвик во иднина ќе биде прашањето како да се искористат можностите што ги дава дигиталната револуција, а притоа да се минимизираат ризиците жените да заостанат во овој процес. Потребно е изработка на стратегија и јавни политики кои ќе овозможат структурни промени, а со тоа да се овозможат еднакви можности на мажите и жените во дигиталната сфера. Само на тој начин ќе избегне создавање на уште поголема нееднаквост помеѓу родовите и ќе се минимизира можноста жените да заостанат во процесот на дигитализација и дигитална трансформација.

Препораките за бизнисите предводени од жени се насочени кон **три столбови**:

(1) Мерки за поддршка на ликвидноста и одржливоста на компаниите во сопственост на жени:

- зајакнување на пристапот и можностите за финансирање; и
- креирање на мерки за фискална помош со цел подобрување на деловната клима.

(2) Мерки за намалување на невработеноста на жените;

(3) Поддршка за дигитална едукација, дигитална транзиција и трансформација, и раст на дигиталната економија.

Секој столб вклучува активности кои можат да придонесат за зајакнување на бизнисите предводени од жените по Ковид-19.

ПРЕПОРАКА 1

МЕРКИ ЗА ПОДДРШКА НА ЛИКВИДНОСТА И ОДРЖЛИВОСТА НА КОМПАНИИТЕ ВО СОПСТВЕНОСТ НА ЖЕНИ - Активности за изработка на стратегија за забрзување на процесот на дигитална транзиција и поддршка на жените претприемачки при вклучување во дигиталниот бизнис и дигиталната економија.

За да се спроведе оваа препорака, потребна е соработка помеѓу јавниот и приватниот сектор за да се најдат начини и форми за забрзување на процесот на имплементација на дигиталната технологијата од страна на жените претприемачки. Со ова ќе им се овозможи на бизнисите предводени од жените, технолошка поддршка и помош, како и ангажман меѓу жените преку обуки за користење на дигиталната технологија. По примерот на развиените земји кои имаат воспоставено национални програми и иницијативи кои нудат финансиска и нефинансиска поддршка на ММСП како помош во процесот на дигитална транзиција (ОЕЦД, 2020-а; 2021-б) потребно е изработка на мерки за поддршка како финансиски, така и нефинансиски како што се:

На финансиската страна, овие мерки за поддршка да вклучуваат директна финансиска помош, грантови, гарантни шеми, даночни кредити, дигитални ваучери за капитални инвестиции во опрема, дигитализација и автоматизација, но и обука за усвојување на дигитални вештини.

Нефинансиските мерки да вклучуваат обезбедување на дигитални алатки и материјали за учење, работилници и онлајн обуки или обуки со посета, менторства и консултации со ИТ и други технички специјалисти.

Од особено значење е во овие мерки да биде вградена родова еднаквост со оглед на тоа што истите би се креирале за целокупното стопанство, односно сите ММСП. При тоа поголема финансиска поддршка и техничка помош треба да се насочи кон бизнисите предводени од жени кои се стремат кон повисока апсорпција на нови технологии.

Важно е иницијативите за обука да вклучуваат можности за изградба на мрежи и поврзување со професионалци за развој на бизнис кои би помагале во раст и развојот на бизнисите⁶.

Сето ова би резултирало со стекнување на:

1. Вештини поврзани со управување и развој на микро-претпријатија и мали бизниси;
2. Човечки вештини кои опфаќаат решавање проблеми, иновации, лидерство и вмрежување; и

⁶ Постојат повеќе модели во светот кои имаат за цел да ја прошират примената на дигиталните технологии на ММСП и да го зголемат нивниот капацитет за апсорпција. ОЕЦД (2021-б) дава сеопфатен преглед на тековните политики за поддршка на дигиталната транзиција на МСП, истакнувајќи неколку иницијативи кои се насочени кон бизнисите предводени од жените. Иницијативата на Европската комисија Startup Europe, 2 која го создаде WeHubs (Women Web Entrepreneurs Hubs), и Дигиталната глобална иницијатива за мали и средни претпријатија на OECD (OECD, 2020b)

3. Дигитални вештини преку програми за развој на дигитална писменост за подобро да се искористат предностите на дигиталните деловни можности. На бизнисите предводени од жени треба да им се понуди и обука и практично знаење за ефективно да ги користат социјалните медиуми и другите бесплатни дигитални алатки за регистрирање бизнис, поставување веб-страница, прифаќање дигитални плаќања и креирање маркетинг материјали.

Придобивките од примената на дигитализацијата и дигиталната трансформација на бизнисите предводени од жени ќе им отвори можности за пристап до нови пазари (преку користење на онлајн комерцијални платформи за пласман, логистика, набавки на сировини, дофат на нови клиенти во други региони или земји, нови производи и услуги) и зголемување на продуктивноста преку намалување на деловните трошоци (преку автоматизација на процесите, партиципативно користење на современи софтверски решенија за управување со залихи, готови производи, маркетинг и ЦМР решенија). Дигиталната трансформација е поттикната од унапредувањето на новите дигитални технологии како што се Интернет на нештата (IoT), блокчејн, вештачка интелигенција (AI), големи податоци (Big Data), компјутери во облак (Cloud Computing), безжични мрежи од следната генерација (5G) и многу повеќе. Во овие програми важно е да се вклучат и обуки за градење на социо-емоционални вештини што ги зајакнуваат жените преку градење доверба во усвојувањето и користењето на дигиталните технологии, како и поттикнување на нов бизнис начин на размислување и став водени од технологијата⁷.

ПРЕПОРАКА 2

МЕРКИ ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА НЕВРАБОТЕНОСТА НА ЖЕНИТЕ - Високата неактивност, помалата стапка на вработеност и стапката на долгорочна невработеност кај жените се општите карактеристики на домашниот пазар на труд, со многу мали измени во текот на изминатите години. Стапката на активност на работоспособното население во Република Северна Македонија изнесува 57.5%, а стапката на невработеност изнесува 17.3%, што е значително повисоко од земјите членки на Европската Унија (ЕУ стапка на невработеност, 6.7%). Стапката на невработеност на жените во РСМ претставува 7.4% од вкупното активно население, а пак стапката на неактивност на жените во 2019 година се зголемува во однос на онаа кај мажите. Жените учествуваат со помалку од половина од вкупниот број на активна работна сила (просечно 39%), што е за речиси 20 проценти помалку од мажите. Повеќе од половина од женската популација е неактивна (просек 63.9%), што е за 27.7% повеќе од мажите. Она што е важно да се нагласи, е дека во 2019 година кога вкупната стапка на невработеност се намалува за 4.1% во однос на претходната година, стапката на невработеност на жените се зголемува за 5.9 %.

Државата одвојува во просек 0,16% од БДП за спроведување на активните политики за вработување, што е далеку под просекот на земјите од ЕУ и приближно 20% од буџетот на

⁷ Примери за најдобра практика се Програмата за дигитална писменост SHE6 и Иницијативата за жени во Африка (WIA)

програмите и мерките за вработување, како и услугите за вработување. Активните политики за вработување се најмногу фокусирани на невработените лица кои се регистрирани во државниот систем за вработување. Од друга страна, невработените лица кои не се регистрирани (55% од вкупниот број на невработени) немаат право на пристап до активни мерки, програми и услуги за вработување. Ваквото ограничување, особено, влијае врз жените, најпрво заради високиот број на работоспособни жени кои не се активни на пазарот на трудот и второ заради непостоењето на мерки за стимулирање за нивната активност.

Податоците покажуваат дека жените се претежно вклучени и таргетирани со политичките мерки за стимулирање на вработување, а многу малку со другите активни мерки и услуги за вработување. Политиките за вработување треба да вклучуваат три главни категории на мерки: 1) креирање на работни места, 2) стимулирање на вработување и 3) обуки за вработување.

Со цел да се надмине неактивноста, пониската стапка на вработеност кај жените и долгорочната невработеност, **Министерството за труд и социјални политики треба:**

- Да спроведе оценка на потребните активни мерки за поттикнување на самовработувањето на жените, да воведо мерки со кои ќе се надминат пречките за поголема економска активност на жените и да ги усогласи потребите на невработените жени со можностите за нивно вклучување на пазарот на трудот.
- Треба да развие и спроведе стратегија за долгорочно унапредување на политиките за поддршка на женското претприемништво, креирање на развојни програми за развој на вештини кај жените, особено за оние области кои се најбарани на пазарот на трудот, а воедно овозможуваат флексибилно работно време или работа од далечина.
- Треба да ги процени потребите на нерегистрираните невработени лица и причините за некористење на државниот систем за вработување. Врз основа на резултатите, да се развие и спроведе стратегија за охрабрување на сите невработени да се регистрираат во системот за вработување на државата или да овозможат либерализација на активните политики за вработување, со можност за нивно користење од оние кои не се во државниот систем.

ПРЕПОРАКА 3

ДИГИТАЛНА ЕДУКАЦИЈА, ДИГИТАЛНА ТРАНЗИЦИЈА И ТРАНСФОРМАЦИЈА И РАСТ НА ДИГИТАЛНАТА ЕКОНОМИЈА - Активности за изработка на стратегија за забрзување на процесот на дигитална транзиција и поддршка на жените претприемачки при вклучување во дигиталниот бизнис и дигиталната економија.

За да се спроведе оваа препорака, потребна е соработка помеѓу јавниот и приватниот сектор за да се најдат начини и форми за забрзување на процесот на имплементација на дигиталната технологија од страна на жените претприемачки. Со ова ќе им се овозможи на бизнисите предводени од жени, технолошка поддршка и помош, како и обуки на жените за користење на дигиталната технологија. По примерот на развиените земји кои имаат воспоставено национални програми и иницијативи кои нудат финансиска и нефинансиска поддршка на ММСП како помош во процесот на дигитална транзиција (ОЕЦД, 2020-а; 2021-б), **потребно е изработка на мерки за поддршка како финансиски, така и нефинансиски мерки како што се:**

- На финансиската страна, овие мерки за поддршка да вклучуваат директна финансиска помош: грантови, гарантни шеми, даночни кредити, дигитални ваучери за капитални инвестиции во опрема, дигитализација и автоматизација, но и обука за усвојување на дигитални вештини.
- Нефинансиските мерки да вклучуваат обезбедување на дигитални алатки и материјали за учење, работилници и онлајн обуки или обуки со посета, менторства и консултации со ИТ и други технички специјалисти.

Од особено значење е во овие мерки да биде вградена родовата еднаквост, со оглед на тоа што истите би се креирале за целокупното стопанство, односно сите ММСП. Притоа, поголема финансиска поддршка и техничка помош треба да се насочи кон бизнисите предводени од жени кои се стремат кон повисока апсорпција на нови технологии.

Важно е иницијативите за обука да вклучуваат можности за изградба на мрежи и поврзување со професионалци за развој на бизнис кои би помагале во растот и развојот на бизнисите.

Придобивките од примената на дигитализацијата и дигиталната трансформација на бизнисите предводени од жени ќе им отвори можности за пристап до нови пазари (преку користење на онлајн комерцијални платформи за пласман, логистика, набавки на сировини, пристап до нови клиенти надвор од земјата, воведување на нови производи и услуги) и зголемување на продуктивноста преку намалување на деловните трошоци (преку автоматизација на процесите, партиципативно користење на современи софтверски решенија за управување со залихи, готови производи, маркетинг и ЦМР решенија). Дигиталната трансформација е поттикната од унапредувањето на новите дигитални технологии како што се Интернет на нештата (IOT), блокчејн, вештачка интелигенција (AI), големи податоци (Big Data),

компјутери во облак (Cloud Computing), безжични мрежи од следната генерација (5G) и многу повеќе. Користењето на овие програми овозможува подобра анализа, планирање и контрола на преземените деловни активности, а тоа резултира со зголемување на ефективностa и ефикасноста во искористување на постојните ресурси, но и кон зголемување на перформансите на вработените. Во овие програми важно е да се вклучат и обуки за градење на социоемоционални вештини, што ги зајакнуваат жените преку градење доверба во усвојувањето и користењето на дигиталните технологии, како и поттикнување на нов бизнис-начин на размислување и став водени од технологијата.

ЗАКЛУЧОЦИ

Веќе е увидена важноста на креирање на јавните политики за поддршка на женските бизниси преку кои се влијае на намалување на родовите нееднаквости. Земајќи го предвид сегашниот и потенцијалниот придонес на бизнисите предводени од жените за растот на економијата, мора да се преземат итни активности за економско зајакнување на бизнисите предводени од жени. Јавните политики треба да се фокусираат на промовирање на раст, закрепнување и зголемување на издржливоста за оние кои беа најранливи за време на пандемијата. Бизнис-климата за бизнисите предводени од жени треба да се подобри преку поддршка на процесот на дигитална трансформација кон дигитална економија, зајакнување на пристапот кон финансиските услуги и фискалната помош за бизнисите предводени од жените. Само вака координирани активности ќе овозможат економски развој на жените претприемачки. Преку овие активности не само што ќе се помогне во економско закрепнување, туку ќе овозможат и да се појави нова генерација на многу посилни и поздрави бизниси предводени од жени после пандемијата со Ковид-19.

.



ЦЕНТАР ЗА
УПРАВУВАЊЕ СО
ПРОМЕНИ

Центар за управување со промени
ул. „Рајко Жинзифов“ бр. 44-1, Скопје
тел.: +389 (0) 2 6092-216
е-пошта: info@cup.org.mk
веб страница: www.cup.org.mk